

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11321972>

СОВЕТ ДАВЛАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТИ ВА ХУНАРМАНДЧИЛИККА МУНОСАБАТИ

Маллаев Дилмурот Турсунмуродвич

ТерДУ Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Совет давлатининг ҳунармандчиликка муносабати ёритиб ўтилган.

Калим сўзлар: кустар, “ҳарбий коммунизм”, косибчилик саноати шўъбаси.

Annotation: The crafts of the Soviet state relationship is highlighted.

Key words: handicraft, "military communism", peasantry branch of industry.

Туркистон ўлкасининг халқ хўжалиги I жаҳон уруши ва Россиядаги 1917 йилги давлат тўнтаришидан кейин умумий вайронагарчилик ва қаҳатчиликни бошидан кечираётган эди. Большевикларнинг хусусий мулкчиликни йўқотиш, халқ хўжалигида раҳбарликни марказлаштириш ва хўжаликнинг барча соҳаларида ижтимоий-давлат мулкчилигини авж олдиришга қаратилган маъмурий-буйруқбозлик сиёсати ўлкада очарчилик ва вайронгарчиликни янада чуқурлаштирди³²⁴. Шунингдек, саноат ишлаб чиқаришининг кескин камайиб кетиши ва Россиядан саноат, озиқ-овқат маҳсулотларини олиб келишнинг тобора қисқариб бориши натижасида нарх-наво тўхтовсиз ошиб борди.

Совет ҳукумати саноатнинг бутун-бутун тармоқларини давлат тасарруфига ўтказиш бошлади. Чунончи, 1918 йилнинг биринчи ярмигача Туркистон саноатининг 330 дан ортиқ саноат корхонаси давлат мулки қилиб ўтказилди³²⁵.

Россия империяси Туркистонни босиб олгунга қадар ва 1917 йилда ҳам ўлкада 91242 нафар атрофида турли ҳунар соҳалари билан шуғулланувчи ҳунармандчилик корхоналари мавжуд бўлиб, улардан 52796 таси шаҳарларда, 38445 таси эса қишлоқларда фаолият кўрсатарди³²⁶. Вужудга келган саноат корхоналарида янгича техника ва технологиядан фойдаланишга ҳаракат қилинса-да, аммо корхоналарни реконструкция қилиш учун маблағ етишмас эди.

Қолаверса, Россиянинг ўзидаги саноат корхоналари ҳам техникавий асбоб-ускуна ва машиналар билан жиҳозланиш бўйича жаҳондаги кўп давлатлардан, хусусан, Европа мамлакатлари ҳамда Америкадан анча орқада қолганлигида эди. Маълумки, бу даврда ўлкадаги мавжуд бўлган саноқли кичик корхоналар ўз ишларини кенг йўлга қўя олмаган. Сабаб биринчидан, уларнинг фаолиятини давлат қўллаб-қувватламаган бўлса, иккинчидан, Россия империясининг ўлкага ҳали ҳам хомашё базаси сифатида қараши эди. Бундай мураккаб вазиятда совет ҳукумати ҳарбий чора-тадбирлар билан бир қаторда “ҳарбий коммунизм” деб аталган фавқулодда иқтисодий тадбирни ўтказди.

“Ҳарбий коммунизм” сиёсати ўз моҳиятига кўра фақат йирик саноатнигина эмас, балки ўрта ва майда корхоналарни ҳам давлат қўлида умумийлаштиришни тақозо этар эди. Бунда Туркистон маъмурлари учун РСФСР Халқ Комиссарлари Кенгашининг 1918 йил 28 июндаги йирик саноат ва транспортни ёппасига миллийлаштириш (национализация қилиш) тўғрисидаги декрети қулай дастур ва асос бўлиб хизмат қилди³²⁷. Ушбу декретни амалга ошириш учун 1918 йилнинг иккинчи ярмидан 1919 йилнинг биринчи ярмигача қабул қилинган ҳукумат қарорлари, хусусан, халқ хўжалиги ва маҳаллий кенгашларнинг қарорлари асосида бу ерда фабрика- завод типидagi барча йирик ва ўрта корхоналар, шунингдек, ҳунармандчилик (кустар) ва ярим ҳунармандчилик (ярим кустар) типидagi майда корхоналарнинг бир қисми деярли ҳеч қандай ҳақ тўланмасдан давлат ихтиёрига олинди. Бу ҳолат ўлкада ижтимоий-сиёсий вазиятни янада кескинлаштириб, ҳунармандлар ўртасида норозиликнинг кучайишига сабаб бўлди.

Совет ҳукуматининг иқтисодий, сиёсий ислоҳотлари жараёнида ер, йирик ва майда саноат, савдо-сотиқ ишларининг давлат монополиясига олиниши жуда катта муаммоларни келтириб чиқарди. Ишлаб чиқаришнинг пасайиб кетиши натижасида озиқ-овқат ва кундалик эҳтиёж моллари танқислиги вужудга келди. Бундай вазиятда жанубий ҳудудларда маҳаллий ҳунармандчилик маҳсулотларига талаб ошди, бу эса ўз-ўзидан ҳунармандлар сонининг ҳам кўпайишига олиб келди. Шунингдек, кўплаб саноат корхоналарининг тўхтаб қолиши оқибатида ишсизлар сонининг кескин равишда ошиши уларни ҳунармандчилик билан шуғулланишга мажбур қилди.

1917 йилда ўлкада 91242 ҳунарманд фаолият кўрсатган бўлса, 1920 йилда уларнинг сони 150000 кишини ташкил этган, шундан 61250 тўқувчи, 24000 этикдўз, 8680 кўнчи, 20150 йигирувчи, 7470 темирчи ва бошқалар бўлган³²⁸. Давлат ихтиёрига ўтказилган саноат ишлаб чиқариши бутунлай фронтни

таъминлашга йўналтирилган бир шароитда бирдан-бир “нажот” умумийлаштирилмаган касибчи-хунармандчилик устахоналари бўлган эди. Ҳақиқатдан ҳам, ўлкада товар тақчиллигидан бир қадар қутулиш йўллари кидириб, ярим хунармандчилик ва касибчилик устахоналари очилди ва уларда пойабзал, кийим-кечак, уй-рўзғор буюмлари ишлаб чиқарилди. Бироқ тез орада бу буюмлар биринчи галда Қизил армия қисмларини таъминлаш учун юборилди. Масалан, 1918 йили 1 ноябрда “Голос Самарканда” газетаси касиб ва хунармандларга расман мурожаат этиб, “армия учун кийим-кечак тайёрлаш зарур” деб маълум қилди. Марказ касиб ва хунармандлар гуруҳини жадаллик билан кооперация атрафида уюштиришга киришди. Шу боис, Туркистон Компартиясининг III съезди чақирилиб, қисқа муддат ичида эркин касиб ва хунармандларни кооперативларга бирлаштириш чоралари белгиланди³²⁹. 1918 йилда Туркистон АССР ХКК (Халқ комиссарлари кенгаши) ҳузурида Хунармандчилик бўлими ҳам таъсис этилиб, унга “пролетар оммасига хунармандчилик буюмлари ишлаб чиқаришда ижодий туйғу ва унга бўлган меҳр-муҳаббатни ривожлантириш ва оммалаштириш” вазифаси юклатилди³³⁰. Мазкур кўрсатманинг амалий ижроси сифатида шу йилнинг июль ойида Туркистон Саноати Халқ комиссарлиги ҳузурида касибчилик саноати шўъбаси ташкил этилди³³¹.

Шўъба касибларни “Совет қизил Россияси”нинг моддий ресурслар билан қўллаб-қувватлаш умумий режасига жалб қилиш ишлари билан шуғулланди. Натижада, хомашё ва тайёр маҳсулотни хусусий равишда сотишдан маҳрум этилган барча хунармандчилик тармоқлари ва касиблар бутунлай давлатга тобе бўлиб қолдилар. Улар хомашёни давлатдан оладиган ва ишлаб чиқарган маҳсулотларини унга топширадиган бўлдилар. Хунармандчилик ишлаб чиқариши аҳолининг кундалик эҳтиёжлари учун эмас, балки фронтни моддий ресурслар билан қўллаб-қувватловчи Марказий ҳарбий тайёрлов бўлимига бутунлай бўйсундирилди. Хусусан, бу даврда Туркистон ўлкаси Марказий ҳарбий тайёрлов бўлимига тахминан 3,5 минг ишчисига эга бўлган 30 дан ортиқ корхона бўйсундирилган эди³³². Жанубий ҳудудларда кенг истеъмол маҳсулотларининг бошқа турларини ишлаб чиқариш соҳасида ҳам шундай аҳволни кузатиш мумкин эди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб // Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Т. “Шарқ”, 2000, 102-бет
2. ЎзР МДА, 17-жамғарма, 1-рўйхат, 375-йиғма жилд, 33-варақ.; . Яна қаранг: История народного хозяйства Узбекистана. – Т., 1962, Т.1. С. 30.
3. Қиличев Р. Тоталитар бошқарув даврида халқ хунармандчилиги // Жамият ва бошқарув. №2., 2005. 84-бет.